
DIO ZAOSTAVŠTINE DINASTIJE PETROVIĆ IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

Svetozar Savić

Apart from buildings, equipment and furniture, the legacy of the Petrović family included great floristic wealth growing on the confiscated estates of the dynasty. This flora includes a lot of ornamental and forest plants, as well as fruit and vine species.

All confiscated properties were leased and exploited in the period 1919–1929 (mainly for grazing military cattle or private purposes) with very small income. Some estates (forests) were ceded to the Ministry of Forests and Mines, and a part of the estates (arable land, meadows, pastures) was ceded to the Ministry of Agriculture for the establishment of a fruit and vineyard nursery.

O zaostavštini dinastije Petrović, koja se odnosi na zemljišne nepokretnosti (poljoprivredne, šumske) i ekonomske objekte, koji su uglavnom služili za održavanje poljoprivrednog zemljišta i kultivisanje različitih biljnih kultura, malo je pisano. Knjaz Nikola Petrović je tokom druge polovine XIX i početkom XX vijeka pomagao osnivanje nekoliko vinogradarsko-voćnih rasadnika u kojima je vršena produkcija loznih evropskih i američkih reznica i kalemova, ali i drugog ukrasnog bilja, a permanentno je obogaćivan floristički fond oko knjaževskih rezidencija.

Rasadnici su se uglavnom nalazili u blizini rezidencija Petrovića ili nekadašnjih zemljodjelskih škola u Danilovgradu i Podgorici. Pored ovih, osnovani su državni rasadnici u Baru, Kolašinu, Nikšiću i neki manji u drugim mjestima (Morača). Knjaz/kralj Nikola je dio svojih aktivnosti i odmora provodio u rezidencijama u Podgorici, Baru, Njegušima, Rijeci Crnojevića i Nikšiću. One su bile okružene značajnim poljoprivrednim kompleksima koji su sadržavali i veliki broj kulturnih ukrasnih biljaka.

Državna dobra 1918-1941

Odmah nakon Prvog svjetskog rata pokretna i nepokretna imovina dinastije Petrović bila je pod upravom Generalne direkcije Državnih dobara. U Crnoj Gori je u okviru Ministarstva finansija Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca formirana Uprava državnih dobara za Crnu Goru sa sjedištem na Cetinju. Ova uprava bila je zadužena da neposredno upravlja državnim dobrima. Dobra su uglavnom bila zaostavština dinastije Petrović. Od 1929. ova uprava nosiće novi naziv – Uprava imanja Zetske banovine.¹

Nakon okončanja Prvog svjetskog rata neraspoloženje dijela naroda prema svrgnutoj dinastiji Petrović nekada se manifestovalo i ekstremnim situacijama. Tako se 16. marta 1921. odigrao bombaški napada na kraljev dvor, te protesti i želje da se dvor zapali.² Tadašnji upravnik Državnih dobara za

¹ Lekić, S., Martinović, T. (1995): Poljoprivredne škole u Crnoj Gori (1875 – 1995), 32.

² AJ F 70 f 226, 397, 1921. (...) Juče 16. ovog mjeseca, oko 2 časa posle podne, Jovan Poček, rezervni potporučnik iz Cetinja, bacio je dve ručne bombe na krov ovdašnjeg starog dvora biv. Kralja Nikole. Bombe su sa krova pale na ulicu, od kojih jedna je eksplodirala ne učinivši nikakve štete, a druga nije nikako ni dještovala. (...) Odmah iza ovoga čuli su se glasovi iz mase naroda po ovim ulicama „treba dvor večeras zapaliti, zapal ćemo ga“.

Crnu Goru g. Raičković, moleći za pomoć, upozoravao je Generalnu direkciju, da je kraljev dvor i dragocjeno pokućstvo osigurano kod društva „Šumadija“ na dva miliona i da u ovakvim ekstremnim okolnostima osiguranje ne bi vrijedjelo ništa.³ Tek 1921. Generalna direkcija uputila je zahjev Upravi državnih dobara Crne Gore da sastavi spisak dobara koja su pripadala dinastiji Petrovića.⁴

Pored građevinskih objekata, opreme i pokućstva, za nas je zaostavština Petrovića interesantna kao jedno veliko florističko bogatstvo, koje se nalazilo na konfiskovanim imanjima dinastije. Među ovom florom bilo je dosta ukrasnog i šumskog bilja, ali i voćnih i loznih vrsta.

Nadzor nad dobrima, a naročito državnim i konfiskovanim zgradama, bio je jako nemaran.⁵ Zgradu Topolice u Baru odmah nakon rata zaposjelo je ondašnje Načelstvo i brzo nakon njihovog iseljenja te prostorije su zaposjele vojne vlasti (Komanda 29. pješadijskog puka). Tek su aprila 1922. godine Načelnik sreza barskog i vojna komanda načinili ugovor o plaćanju najma do aprila 1923. Nakon isteka ugovora on nije obnavljan a Komanda puka je i dalje koristila pomenute prostorije.⁶

Dio namještaja iz dvora na Topolici uzeo je i arcibiskup primas srpski u Baru, g. Dobričić, pravdajući se nemogućnošću nabavke novog namještaja. Između ostalog, arcibiskupija je zadužila 55 komada namještaja (klavir, ormar sa ogledalom, astal, dvije fotelje, trokrilno ogledalo, ormarić japanske izrade sa mermernom pločom, dva pletena astala, dvije veće i jedna manja fotelja, dva velika svijećnjaka, tri bonegracije, sto za trpezariju i dr).⁷

³ AJ F 70 f 226, 397, 1921.

⁴ AJ F 70 f 226, 397, 1921.

⁵ AJ F 70 f 226, 397, 4, 1921.

⁶ AJ F 70 f 226, 397, 4, 1924.

⁷ AJ F 70 f 226, 398, 1927.

U dvorcu na Njegušima sve pokretne stvari bile su na svom mjestu, kako je evidentirano inventarom od 17. 10. 1921, „sem jednog ormara i jednog astala koji su dati na poslugu Komandi mjesta na Njegušima“. Sporedne zgrade bile su u jako lošem stanju i nijesu bile za licitaciju. Nakon kraja rata, manju ali vrlo ukusnu zgradu pored dvora zaposjela je vojska.⁸

Sva konfiskovana imanja (park starog dvora, park prestolonasljednika Danila, park knjeginje Ksenije, livada na Čipuru, livada dvorska na Njegušima)⁹ ali i imanje Kurševac i Topolica, u periodu 1919–1929. putem licitacije arendirana su i eksploatisana (uglavnom ispaša vojne stoke ili privatnih lica) sa neznatnim prihodima. Postojalo je nekoliko pojedinaca (obično za jesenju i zimsku ispašu)¹⁰ i institucija koje su se interesovale da „Kruševac“ stave pod zakup ili pod svoju kontrolu. Takođe Komanda 8-og artiljerijskog puka u Podgorici tražila je od Uprave državnih dobara ustupanje u zakup na nekoliko godina Državno imanje Kruševac (26. XII 1927).¹¹ Međutim, nijedan od tih zahtjeva nije realizovan.

Dio pojedinih državnih dobara i konfiskovane imovine (zemljišta) obično je arendiran u periodu od 1. oktobra do 1. septembra sljedeće godine, dok su zgrade arendirane od 1. januara do 31. decembra iste godine. Najveći kompleksi ziratnog zemljišta nalazili su se u srezovima barskom i nikšićkom, a manji djelovi u Rijeci Crnojevića, Podgorici, Cetinju i Njegušima. Obično su imanja arendirana u dva roka: ispaša jesenje i zimske trave (septembar - mart), i kosidba sijena (mart – septembar). Pojedinih godina (1925) finansijski rezultati

⁸ AJ F 70 f 226, 397, 1922. Upravnik državnih dobara za Crnu Goru (u potpisu Bogdanović, Cetinje, 11. 04. 1922).

⁹ AJ F70 f 225, 403 3, 1923.

¹⁰ AJ F70 f 226, 399 e.

¹¹ AJ F70 f 226, 399 d (...) ustupi u zakup za više godina, kako bi sa istog koristila kosidbu sena sa ispašom za svoju zapregu – stoku.

arendiranja bili su vrlo dobri, dok je u nekim godinama (1926) finansijski saldo bio loš.¹²

Na barskom imanju Topolica, zatim u Ulcinju, i u Podgorici postojao je znatan broj maslinovih stabala, čiji su prihodi bili znatni i arendiranje je obavljano u mjesecu septembru. Uprava je uvijek nekoliko mjeseci ranije zakazivala arendiranje.

Nakon naređenja Generalne direkcije državnih dobara, godine 1926, Uprava državnih dobara obavila je popis državnih dobara. Popis je okončan 1926. Na spisku od 4. 06. 1926.¹³ se nalazilo:

- državni voćni rasadnik/rasadnik u Gornjem Polju (Gluih Do);
- ziratno zemljište/12.285m²,
- vinograd kod vezirovog mosta (Podgorica);
- voćni rasadnik/državna bašta (Danilovgrad) i
- državni voćni rasadnik/državni rasadnik u Morači (manastir Morača).

Spisak konfiskovanih dobara sačinjen je istog dana. Pored ostale imovine u vlasništvu Petrovića nalazila su se sljedeća poljoprivredna nepokretna dobra¹⁴:

- livada/Ćipur (Cetinje);
- park (livada voćnjak)/park Danilov Cetinje);
- livada/pod Grudom (Cetinje);
- šumsko zemljište/Belveder (Cetinje);
- voćnjak/dvorska bašta (Njeguši);
- livada/Dvorska livada (Njeguši);

¹² AJ F 70 f 226, 397, 1926.

¹³ Na ovom spisku nalazi se 168 objekata tvrde gradnje (vojne zgrade, državne zgrade, kuhinje, carinarnice, radionice, magacini, poštanske stanice, štale, fabrike, laboratorije).

¹⁴ U ovaj spisak nijesu unesene dvorske zgrade, dvorske konjušnice, škole, kapele, stanovi, stražarnice, kuhinje, vešernice, pekare i dr.

- staklena bašta za cvijeće/ St. Bašta (Rijeka Crnojevića);
- park za cvijeće, voće i povrće (Dvorski park) (Rijeka Crnojevića);
- šumsko zemljište, šuma/zabran Ljeskovac (Rijeka Crnojevića);
- ziratno zemljište /kod Novog mosta (Rijeka Crnojevića);
- šumsko zemljište, pasišta/Dub (Boka Kotorska);
- staklena bašta za južno voće/St. Bašta (Bar);
- ziratno zemljište, voćnjak, park, livada, pašnjak i šuma /zabran Topolica (Bar);
- park sa voćem/poluostrvo Suka (Ulcinj);
- maslinjak/Pinješ (Ulcinj);
- voćnjak, vinograd, livada i šuma/imanje Kaluđerovac (Virpazar);
- staklena bašta za cvijeće/Staklena Bašta (Podgorica);
- park, livada, ziratno zemljište, voćnjak i pašnjak/imanje Kruševac (Podgorica);
- livada-plac/Tiha (Podgorica);
- voćnjak/dvorska bašta (Nikšić);
- šumsko zemljište-šuma/zabran Trebjesa (Nikšić);
- ziratno zemljište, livada, pašnjak/imanje pod Trebjesom (Nikšić);
- kompleks šume, suvati, jezero/Biogradsko jezero (Kolašin).

Na IX sjednici Oblasne skupštine pokušano je 1927. da se imovina Petrovića vrati pod kontrolu Zetske oblasti.¹⁵ Veliki je župan i pored prihvatanja ovog predloga od strane Oblasne

¹⁵ AJ F 70 f 226, 397, 1927 (...) IX sjednica Oblasne skupštine održane 12. marta 1927. po predlogu Dr Škerovića i Ivana Vujoševića, a na osnovu Velike Narodne Skupštine održane 16. novembra 1918. kada je ista imovina proglašena narodnom svojinom, da od Generalne direkcije Državnih Dobra preuzme i raspolaze sa svom imovinom Petrovića. Oblasna skupština je glasala sa 27 glasova „za“ i 4 glasa „protiv“.

skupštine odbio da ga sprovede smatrajući da stoji u opreci sa postojećim zakonskim odredbama.¹⁶ Iste godine nastavljeno je sa arendiranjem imanja i zgrada u vlasništvu države i dinastije Petrović.

U Baru, imanje „Topolica“ nalazilo se na samoj morskoj obali i, pored zgrade dvorca, malog dvorca, perjaničkog stana, dvije stražarice, dvorske garaže, kuhinje, vešernice, dvije dvorske štale, staklene bašte, kuće za baštovane (unutar imanja), obuhvatalo je površinu od 116 hektara. Sastojalo se od obradivog zemljišta, „sa jednim delom bivših vinograda, drugim delom iz livada za prvoklasnu kosidbu i ispašu, a trećim delom pod voćnjacima i šumom“. Na imanju je bilo 1846 prvoklasnih maslinovih korijena, imanje je ispresijecano putevima i sporednim stazama, a kroz imanje protiče rijeka Željeznica, sa još dva manja potoka koji služe za navodnjavanje. *Cijelo imanje bilo je ograđeno pletenom žicom, koja danas ne postoji.* Uprava državnih dobara tada je ocijenila (1927) da imanje ima karakter luksuznog dobra.¹⁷

Zgrade na Topolici bile su dijelom oštećene i u njima su samovoljno stanovale pojedine činovničke i oficirske familije. Zbog nemogućnosti parcelisanja ovog imanja prihodi od arendiranja ovih dobara (Topolica) oscilirali su, pa je ukupnu

¹⁶ AJ F 70 f 226, 397, 1927 (...) (...) Odlukom Velike narodne Skupštine u Podgorici od 16. (a ne 13) novembra 1918. t. konfiskovana je sva pokretna i nepokretna imovina biv. Kralja Nikole Petrovića – Njegoša i njegove dinastije u korist naroda, ali ni tom odlukom niti drugim kakvim punovažnim aktom nije određeno, koja je imovina poživ. Kralja Nikole i Dinastije Petrović-Njegoš pripadala lično pok. Kralju Nikoli i Dinastiji, a koja Kruni. (Veliki župan Oblasnom odboru, 21. 03. 1927).

¹⁷ AJ F 70 f 226, 398, 1927 (...) Cijelo imanje je ograđeno pletenom žicom, sa unutrašnjim podvojenim parcelama, koje danas ne postoji. Imanje je ranije održavano u savršenom redu i dobrim delom služilo za park, lovište i provodnju, dakle dobrim delom imalo je karakter luksuznog dobra.

površinu od 116 ha bilo veoma teško održavati. Prihodi po godinama bili su sljedeći¹⁸:

- 1920, cjelokupno zemljište je arendirano komandi 29. Pješadijskog puka po cijeni od 3.150 dinara,
- 1921, cjelokupno zemljište je arendirano za 10 060 dinara, a maslinov plod za 1.666 dinara,
- 1922, cjelokupno zemljište je arendirano za 25 600 dinara, a maslinov plod za 31.150 dinara,
- 1923, cjelokupno zemljište je arendirano za 25 200 dinara, a maslinovog ploda nije bilo,
- 1924, cjelokupno zemljište je arendirano za 27 500 dinara, a maslinov plod za 46.050 dinara,
- 1925, cjelokupno zemljište je arendirano za 70 051 dinara, a maslinovog ploda nije bilo,
- 1926, cjelokupno zemljište je arendirano za 44 600 dinara, a maslinov plod za 2.275 dinara,
- 1927, cjelokupno zemljište do kraja septembra arendirano je za 33.810 dinara, a maslinov plod za 2.275 dinara.

Takođe, njegovanje maslina, njen alternativni način rađanja, prerada i obrada maslinovog ulja nije bila nimalo laka. Održavanje vinograda i prerada grožđa takođe je zahtijevalo neophodnu radnu snagu, opremu i alate, a veliki broj stabala južnog voća, smokava, limuna, pomorandži, šipaka, krušaka zahtijevao je i radnu snagu i poznavanje tehnologije održavanja i proizvodnje.

Zbog ovakvih prilika i u cilju osnivanja jednog Državnog loznog i voćnog rasadnika u Baru, koji bi do osnivanja poljoprivredne škole, radio na unapređenju poljoprivrede ovog kraja, proizvodio sadnice južnog voća i loza, i putem državnih kraćih tečajeva obučavao seosku omladinu, Ministarstvo finansija odlučilo je da se konfiskovano imanje Topolica kod

¹⁸ AJ F 70 f 226, 398, 1927 c.

Bara, sa svim pripadajućim zgradama i zemljištem, ustupi na dalje rukovanje i upotrebu Ministarstvu poljoprivrede i voda. Ovakva odluka donešena je od strane Ministarstva finansija, a na osnovu Zakona o ustrojstvu Centralne Državne uprave i inicijative Ministra Poljoprivrede i voda br. 21397/III/1927¹⁹.

Na „Kruševcu“ je stanje bilo slično kao i na „Topolici“. Prilikom primopredaje između stražarskih službi, sačinjen je spisak flore na Kruševcu (1927). Na ovom državnom imanju postojalo je sedamnaest biljnih vrsta sa velikim brojem stabala po vrstama. Borova (kom. 594), dubova (kom. 362), mendula (kom. 5), sevlja (kom. 15), jablana (kom. 14), topola (kom. 24), pajasena (kom. 127), bagrema (kom. 1596), a od divljeg i pitomog voća bilo je: maslina (kom. 198), košće (kom. 15), divljih murvi (kom. 17), divljih koštanja (kom. 34), pitomih murvi (kom. 12), jabuka (kom. 4), pitomih koštanja (kom. 2), smokava (kom. 33), krušaka (kom. 45).²⁰

Uprava državnih dobara likvidirana je 21. III 1928. i budžetom rashoda od 1. aprila 1929. više nije postojala.²¹ Od tog datuma Državnim dobrima je rukovala Finansijska uprava na čijoj su se teritoriji dotična dobra nalazila. Na osnovu člana 119. Zakona o državnom računovodstvu Uprava je obrazovala komisije i počela sa popisom imovine i primopredajom 23. jula 1928.²²

Na osnovu naređenja Uprave državnih dobara već od 16. VII 1928. utvrđeno je stanje na konfiskovanim dobrima „Livada Ćipur“ i „Park starog dvora na Cetinju“. Prilikom utvrđivanja stanja na dobru Livada Ćipur među tadašnjom zasađenom florom (bagrem, vrba, lipa, brijest, javor, divlji kesten, gledičja, platan, dub, topola, lijeska) bilo je i stabala voćnih vrsta: džanja

¹⁹ AJ F 70 f 226, 398, 1927.

²⁰ AJ F 70 f 228, 405, 1927.

²¹ AJ F 70 f 226, 13, 1928.

²² AJ F 70 f 226, 12, 1928.

(kom. 2), jabuka (kom. 1), višnja (kom. 2) i šljiva (kom. 2).²³

Po istom naređenju utvrđeno je stanje *dubećeg drveća* u „Parku starog dvora na Cetinju“, gdje se pored šumskog drveća (smrča, bijeli bor, lipa, brijest, bukva, bagrem, bijeli jasen, gledičija, jasika, platan, javor, medveđa lijeska, vrba, drijen, pitoma lijeska,) i ukrasnog bilja (ruže puzavice, divlje ruže - šipurike) nalazilo i maslina (kom. 5), dudova (kom. 1), dunja (kom. 27), jabuka (kom. 28), kalemova jabuka (kom. 4), šljiva (kom. 52), kalemova šljiva (kom. 6), krušaka (kom. 1), kalemova krušaka (kom. 9), višanja (kom. 5), trešanja (kom. 3), kalemova trešanja (kom. 4), kalemova oraha (kom. 11), žbunova ribizla ili grozdela svuda pored ograde, koja je prekrivena bršljanom i divljom lozom.²⁴

Po istom naređenju utvrđeno je stanje *dubećeg drveća* u Dvorištu starog dvora na Cetinju. Pored pajasena, bagrema, brijestova, obzovina, jorgovana i ruža puzavica u dvorištu se nalazilo dudova (kom. 8), jabuka (kom. 5), dunja (kom. 4), trešanja (kom. 2), šljiva (kom. 1) i krušaka (kom. 9).²⁵

Od 1929. Državno imanje Kruševac (Mapa 1.), zahvatalo je aproksimativno 100 ha. Rezidencija je bila pozicionirana sjeveroistočno od rijeke Morače, okružena vjetrozaštitnim pojasom (borovi) i stazom, koja se račvala na kolski put sjeverno prema Podgorici i kolski put južno prema Morači, gdje se uz samu rijeku nalazi voćnjak. Jugozapadno, između dvorca i rijeke nalazilo se pet rala ziratnog zemljišta. Centralni put išao je sa zapada (Lješkopolje), od kolskog puta za Cetinje, direktno ispred dvorca.

Nakon konfiskacije imanje je zapušteno i postalo livadom i pašnjakom, izuzev ziratnog zemljišta, koje je posebno licitirano za obradu.²⁶ Na Kruševcu je bilo osam zgrada koje su

²³ AJ F 70 f 226, 2, 1928.

²⁴ AJ F 70 f 226, 3, 1928.

²⁵ AJ F 70 f 226, 5, 1928.

²⁶ AJ F70 f 226, 399 l.

adaptirane za bolničko liječenje: dvorac (glavna bolnica) i pomoćne zgrade (bolesnička odjeljenja, zgrade za osoblje i kuhinja, staklena bašta, štala i garaža, dvorska kapela).

Mapa 1. Situacioni plan Državnog imanja Kruševac (1929).²⁷

Komisija koja je vršila primopredaju između čuvara ovog imanja (1927) konstatovala je da je imanje bilo neograđeno, neuređeno, ukrasno drveće i voćnjak nijesu održavani i čišćeni, a među voćkama je bilo dosta osušenih. Na imanju je postojalo: borova 594, dubova 362, mendula 5, maslina 198, košćela 15, divljih murava 15, divljih koštanja 34, sevlja 15, pitomih murvi 12, jabuka 4, pitomih koštanja 2, smokava 33, pajasena 127, jablana 14, topola 24, krušaka 45, bagrema 1596.²⁸

Ovakva šarenolikost i bogatstvo flore teško je danas zamisliti na Kruševcu.

²⁷ AJ F70 f 226, 399 (20).

²⁸ AJ F70 f 228, 404 4, 1927.

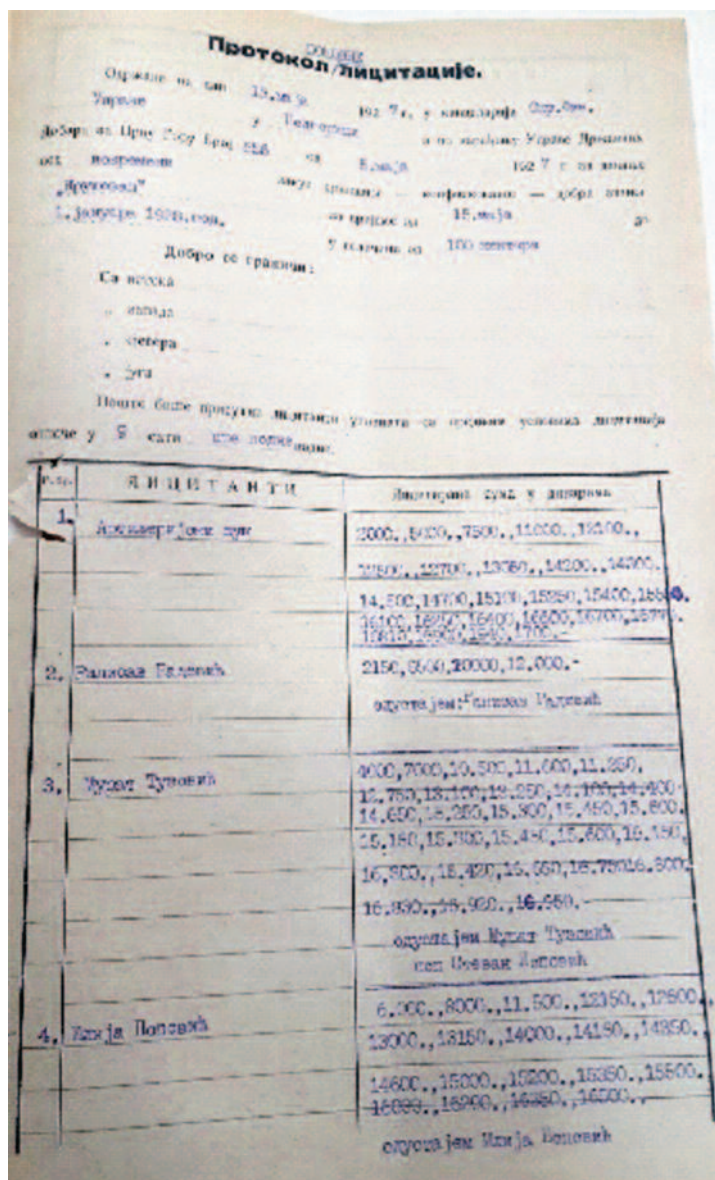

Foto 1. Protokol licitacije imanja Kruševac 15. maja 1927.

I dalje je postojalo permanentno interesovanje za korišćenje zemljišta državnih dobara. Već 17. X 1929. poljoprivredni referent Sreza podgoričkog podnio je izvještaj Načelniku sreza u kojem sugerije da se imanje ustupi srezu – odjeljenju za poljoprivredne svrhe, jer se na imanju nalazi 20-25 hektara vrlo dobre *oraće zemlje*, ostalo zemljište bilo je podesno za pašnjak i livade, a imanje je jako podesno za osnivanje voćnog i loznog rasadnika, ali i za predavanja i kurseve poljoprivrednim proizvođačima.²⁹ Takvi zahtjevi nijesu bile posebno revolucionarne ideje, jer je i prije Prvog svjetskog rata u Kraljevini Crnoj Gori na istom mjestu funkcionisao voćni i lozni rasadnik.

Postojale su i privatne inicijative (1929) kod Ministarstva finansija (Odjeljenje katastra državnih dobara) da se zbog nedovoljnog broja zaposlenih državno imanje Kruševac bolje iskoristi (obuka, pošumljavanje).³⁰ Kazneni zavod je, takođe, od Ministarstva Finansija tražio (1930) imanje Kruševac za upošljavanje kažnjenika i obrađivanje imanja.³¹

Ovakav odnos prema konfiskovanim dobrima, posebno prema imanju Kruševac, koje je propadalo, uticalo je da se i njegova estetska vrijednost značajno umanjuje. Državno dobro Kruševac bio je jedinstven primjer uspjelog pošumljavanja i privođenja

²⁹ AJ F70 f 226, 399 b.

³⁰ AJ F70 f 228, 405 1, 1929 (...) slobodan sam preporučiti sa preporukom i izvještajem, da se gornji kompleks nalazi pod nadzorom ove Uprave. Kako ova Uprava ne raspolaže sa dovoljnim personalom, a pogotovu stručnim koe bi moglo razumno voditi nadzor, to u interesu kako boljeg prihoda tako i odgoja naroda u racionalnom vođenju ekonomije predlažem da se molbi udovoljiti izvoli (...) jer usljed nedovoljnog nadzora i davanja pod zakup bezuvjetno šuma propada što je svakako od velike štete (18. X 1929. Šef poreske uprave Stojanović Odjeljenju katastra Državnih dobara).

³¹ AJ F70 f 225, 405 6, 1930.

kulturi kamenitog tzv. Podgoričkog polja. U tom periodu (1929) Inspektorat šuma obraća se Generalnoj direkciji šuma da se preduzmu mjere za zaštitu ovog državnog dobra jer „je nemoguće zamisliti ispašu goveda i koza“, kao i seljaka, koji uništavaju kompletnu floru, i istovremno tražiti da ovaj kompleks očuvaju ili u suprotnom da se njima povjeri nadzor nad parkom i šumicom.³²

Imanje na Kruševcu, tačnije samo dio šumske kulture, ustupljeno je 1. XI 1929. godine Ministarstvu šuma i rudnika, a dio imanja (oranice, livade, pašnjaci) ustupljeno je Ministarstvu poljoprivrede za osnivanje voćnog i loznog rasadnika.³³ Ubrzo (6. XI 1929) je Ministarstvo Finansija dobilo predlog da osnuju pomenuti rasadnik, a državno dobro ustupi Banskoj upravi radi osnivanja jednog gospodarstva.³⁴

U smislu namjene gotovo da je najveći dio nepokretnosti Petrovića (posebno Bar i Podgorica) postepeno vraćen na predratni period (rasadnici i dobra). Ista ova državna dobra, nastala za vrijeme knjaževine/kraljevine Crne Gore, poslužile i nakon Drugog svjetskog rata za početne korake u razvoju vinogradarstva i poljoprivrede.

³² AJ F70 f 228, 405 8, 1929.

³³ AJ F70 f 228, 405 10, 1929.

³⁴ AJ F70 f 228, 405 11, 1929. Čast mi je dostaviti Vam prednji predlog Velikog Župana Zetske oblasti o osnivanju jednog voćnog i loznog rasadnika – uzornog gospodarstva na državnom imanju „Kruševac“ u Podgorici s molbom za načelno rešenje da se to imanje usupi Banskoj upravi radi osnivanja jednog uzornog gospodarstva. (6. XI 1929. Ministar poljoprivrede Ministarstvu finansija).

Literatura i izvori

- Lekić, S., Martinović, T. (1995), *Poljoprivredne škole u Crnoj Gori (1875–1995)*, 32.

- AJ F 70 f 226, 397, 1921.

- AJ F 70 f 226, 397, 4, 1921.

- AJ F 70 f 226, 397, 4, 1924.

- AJ F 70 f 226, 398, 1927.

- AJ F 70 f 226, 397, 1922.

- AJ F70 f 225, 403, 3, 1923.

- AJ F70 f 226, 399 e.

- AJ F70 f 226, 399 d.

- AJ F 70 f 226, 397, 1926.

- AJ F 70 f 226, 397, 1927.

- AJ F 70 f 226, 397, 1927.

- AJ F 70 f 226, 398, 1927.

- AJ F 70 f 226, 398, 1927 c.

- AJ F 70 f 228, 405, 1927.

- AJ F 70 f 226, 13, 1928.

- AJ F 70 f 226, 12, 1928.

- AJ F 70 f 226, 2, 1928.

- AJ F 70 f 226, 3, 1928.

-
- AJ F 70 f 226, 5, 1928.
 - AJ F70 f 226, 399 l.
 - AJ F70 f 226, 399 (20).
 - AJ F70 f 228, 404 4, 1927.
 - AJ F70 f 226, 399 b.